

Stadsarchief

■ Handel in Bossche mest

Maar weinig Bosschenaren zullen vermoeden dat hun vuil er in het verleden toe heeft bijgedragen dat de Oost-Brabantse zandgronden in cultuur konden worden gebracht. Het Bossche vuil heeft de Meierij vruchtbaarder gemaakt. Twee eeuwen geleden bestond een groot deel van Oost-Brabant nog uit 'dorre zandgronden en eendeloze, woeste heide'. Hoe verder je naar het zuiden reed, hoe uitgestrekter de heidevelden. Voorbij Eindhoven was er meer hei dan cultuurland. In de achttiende eeuw groeide de ergernis over al dit 'nutteloze' land, dat immers niets opleverde. Pas met de romantiek ontstond de bewondering voor de 'stille, paarse heide' met zijn schaapskudden begeleid door hond en herder. Voor de ontginning van de heide was echter mest, véél mest nodig. Voor de invoering van de kunstmest, vanaf ca. 1890, waren de boeren aangewezen op beer, straatvuil en andere viezigheid. U gelooft het niet, beste lezer, maar aan de verkoop van mest viel toen heel wat te verdienen. Grote mestproducenten zoals de steden verkochten en verpachtten hun straatvuil en beer aan de hoogstbiedende. Deze liet de

rommel ophalen en leverde aan boeren uit de omtrek. Het waren vooral de dorpen rondom de stad die daarvan profiteerden. In de 17de eeuw werd in 's-Hertogenbosch het straatvuil ook gebruikt om de stadswal mee te versterken. Vanaf ca. 1750 nam de behoefte aan nieuwe landbouwgrond in de Meierij sterk toe. Oorzaken waren de toenemende bevolking en de stijging van de prijzen voor landbouwproducten. Ontginningen raakte in de mode; heren en boeren roken het geld. Helaas was er een tekort aan mest. Daarnaast was er nog een remmende factor: de wegen waren zo slecht dat de transportkosten voor de dorpen die wat verder van de steden af lagen, te hoog opliepen. Daarom pleitte men sterk voor de aanleg van kanalen en de bevaarbaar-making van rivieren als de Dommel en de Aa. Na de voltooiing van de Zuid-Willemsvaart nam het tempo van de ontginningen in Veghel en Schijndel dan ook sterk toe. De mest werd per schuit aangevoerd. Deze schuiten werden getrokken door paarden of door mensen. Vaak stond de man aan de helmstok en trok de vrouw het schip moeizaam voort tot aan de volgende sluis. Kort voor 1900 besloot de Bossche Gemeenteraad, na daarover jaren lang te hebben geredekaveld, om de reiniging in eigen beheer te nemen. Men verwachtte dat

dit nieuwe gemeentebedrijf winst op zou leveren. Na enig duwen en trekken in de ambtelijke organisatie werd de Reiniging een afdeling van Gemeentewerken. Werklieden uitgerust met een kar en een paard ervoor trokken de stad door om de bakken te legen. De dienst had ook een ontsmettingsoven in gebruik. Beer en straatvuil gingen per schip over het kanaal naar het zuiden. Op verschillende plaatsen langs het kanaal namelijk bij Mierlo, Asten, Zesgehuchten en Beek & Donk, lagen betonnen bakken om de mest tijdelijk in op te slaan. Voor het vervoer had Gemeentereiniging twee schepen in dienst, genaamd Siberië I en Siberië II. Het terrein waar de paardenstallen stonden en de vuilnis werd opgeslagen had ook die naam. In de volksmond spraken men van 'de Siep'. In 1933 werden hier 112 woningen gebouwd. Tegenwoordig is dit het gebied Orthenpoort. De exploitatie van de reiniging viel tegen. Kunstmest afkomstig uit Chili of uit fabrieken daalde voortdurend in prijs en was voor de boeren aantrekkelijker. In de periode 1905-1909 verdubbelde het exploitatieverlies van de reiniging. Toch ging men niet over tot opheffing, omdat men inmiddels steeds meer prijs was gaan stellen op een goede openbare hygiëne. In 1921 werd er nog straatmest geleverd aan de zinkfabriek te Budel (dit Belgische bedrijf

HEEREN GECOMMITTEERDEN VAN DE MAGISTRAET DER STAD 's HERTOGENBOSCH, maecten bekend en adverteeren by deezen, dat zy op Dingsdag den 30 Juny 1767 zullen Verpagten en Aanbesteden, het Ophaelen van den ASSEN. Mitsaders het Schoonhouden der Straeten en het vervoeren van de SLYK binnen dezelve Stad, voor den termyn van zes Jaeren, aenvang zullende neemen met primo October deezer Jaets 1767. Nadere informatien zyn te bekomen by den Politie Rentmeester derzelver Stad Mr. *Willem Cornelis Ackersdyck*.

Een advertentie betreffende de verpachting van stadsbeer en as ('s-Gravenhaegse Courant van 27 mei 1767).

deed ook aan ontginningen) en de Maatschappij Helena-veen. Nog steeds voeren de beide Siberies het kanaal op en af. In 1925 wilde de wet- houder van financiën precies weten wat een reis per schip kostte. De specificatie laat zien hoe dat in zijn werk ging. Eén reis naar Roggel in Noord-Limburg duurde heen en terug 13 dagen. Het schip, geladen met fecaliën, voer de Zuid-Willemsvaart op tot Nederweert. Onderweg moest er 15 keer worden geschut. Via de Noordervaart voer men tot aan de Roggelsche Brug om daar weer af te slaan naar het noorden, de Helenavaart op. Langs dat kanaal had de Maatschappij Helena-veen zijn boerderijen liggen. Behalve de schipper ging er een "toger" mee, een man die het paard bij de teugels hield. Er werd alleen overdag gevaren, ofschoon er ook een gulden in rekening werd gebracht voor een nachtschutting. Onderweg verstuurden de mannen vier maal een briefkaart. Aan foaien bij sluizen en bruggen werd Fl. 4.20 uitgegeven. De afzet van beer liep echter

steeds verder terug. In 1931 werd besloten om de laatste beerschuit van de hand te doen. Ik vermoed dat in die tijd het verschijnsel van de togers met hun schuiten ook bezig was te verdwijnen. Paardekracht maakte plaats voor de dieselmotor. Het paard zelf werd een speeltje van de upper ten. (bron: Archief Secretarie, code V 1.713.13, map 1127)

■ Aanwinsten

In 1994 werden in totaal 15 particuliere archieven verworven. Thans is ongeveer 20% van de in ons depot berustende archieven afkomstig van particulieren. Nog eens 20% behoort tot het fonds van de Godshuizen, de rest -60%- is gemeentelijk of stedelijk archief.

Een belangrijke aanwinst was de in december 1994 overgebrachte Collectie Van Roosmalen. Deze is afkomstig van de heer J.A.G.M. van Roosmalen te Vught. Hij, zijn vader en zijn neef werkten jarenlang bij het Brabants Dagblad en een van zijn voorlopers de Provinciale Noordbrabantsche en 'sHertogenbossche Courant. Deze laatste is de oudste Bossche krant: op 2 juli 1771 verscheen hij voor het eerst en dan nog alleen maar op dinsdag en vrijdag. De collectie heeft een

gemengd karakter. De rode draad door alles is de Provinciale Noordbrabantsche en 'sHertogenbossche Courant en de firma die deze tot aan de fusie van de twee Bossche kranten in 1941 uitgaf. De man die deze krant groot gemaakt heeft was Gérard Teulings (1855 - 1916). In zijn jonge jaren verbleef hij als beeldend kunstenaar in Parijs en Brussel. Op verzoek van zijn vader keerde hij terug naar 's-Hertogenbosch alwaar hij de leiding kreeg over de door zijn vader gekochte 'krant van Arkesteyn', zo genoemd naar de drukkersfamilie die dit blad, het oudste van 's-Hertogenbosch, uitgaf. Op 1 november 1941 fuseerde de 'Provinciale' met de door de gebroeders C. en L. Teulings uitgegeven krant 'Noordbrabantsch Dagblad. Het Huisgezin'. Deze fusie vond plaats onder Duitse druk, maar werd na de bevrijding niet ongedaan gemaakt. In de collectie bevindt zich een deel van het bedrijfsarchief met veel correspondentie uit de jaren 1937-1950. Daarnaast zijn er oude afleveringen van de courant die het Stadsarchief nog niet in zijn bezit had.

Ton Kappelhof ■